

LĒTINIŲ LIGŲ ĮTAKA SĄMONINGAI VALIAI

Gintautas Kasperavičius

El. p. gikasperav@stud.mruni.eu
 Mykolo Romerio universitetas
 Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
 Tel. (8 5) 271 4625, el. p. roffice@mruni.eu

Anotacija. Straipsnyje pagrindžiama asmens valios laisvės, kaip baudžiamosios atsakomybės sąlygos, esmė. Ši kraštutinė atsakomybė nėra taikoma, jeigu veiksmai buvo atlikti be kaltės ar esant nepakaltinamoje būsenoje, kai veikos priežastis – psichikos sutrikimas. Dėl to, darbe stengiamasi atskleisti tokio pobūdžio negalių vidinę prigimtį, išorinių veiksnių įtaką. Pateikiant užsienio valstybių praktiką, teorinius aspektus nagrinėjamos lėtinųjų ligų sukeltos būklės: automatizmas, hipoglikeminis nenuspėjamumas. Iškeliamas klausimas: ar dėl chroniškų ligų sukeliama būklių asmuo visada negali valdyti savo veiksmų valingai ir išlikti sąmoningas, pakaltinamas? Atsakymą pateikia įvertinta sutrikimo specifika ir individualios žmogaus savybės, o atsakomybę lemia išankstinės kaltės automatizme nustatymas.

Reikšminiai žodžiai: valios laisvė, psichikos negalia, nepakaltinamumas, epilepsinis automatizmas, vidiniai ir išoriniai veiksniai, hipoglikeminis nenuspėjamumas, išankstinė kaltė.

ĮVADAS

Gyvenime žmogus veikdamas remiasi savo valia, intelektu ir kitomis vidinėmis savybėmis, kurios yra reguliuojamos proto. Kai asmuo sulaukia psichinės ir fizinės brandos, preziumuojama, kad jis iš esmės yra apdairus, rūpestingas, vidutiniškai protingas. Tokį kriterijų (lot. *bonus pater familias*) visuomenė taiko kiekvienam jos nariui, tikintis, jog individas bus atsakingas už savo veikimą. Tai yra suvoks, kaip elgiasi ir sugebės valdyti savo veiksmus. Tačiau, jeigu žmogus savo veiksmais pradės „priežastingumo grandinę“, kurios pirmoji priežastis yra sąmoningai nemotyvuota, ne jo valia pradėta, tokiu atveju jis nebus atsakingas, o kalbant baudžiamosios teisės prasme – nepakaltinamas. Šis terminas bus taikomas pasireiškus lėtinėms organizmo ligoms, kai veikdamas asmuo negalėjo suvokti ar valdyti savo veiksmų dėl jų sukulto psichikos sutrikimo.

Šiandieną aktualu kalbėti apie vidinių ligų įtaką žmogaus valiai ir dėl to (ne)kylančiai atsakomybei, jeigu nuo psichinio gebėjimo¹ priklausančiu veiksniu pažeista teisė. Realybė pateikia įvairiapusių situacijų, kurių teisinis vertinimas negali apsiriboti vien tik pirminio veiksnio ir pasekmių nustatymu. Pripažįstant ir išskiriant chroniškus, ilgai besitęsiančius epilepsijos, diabeto ir kt. lėtinius sutrikimus, svarbu tinkamai juos vertinti. Dėl to darbo tikslas yra įvardyti atramos taškus, kurie padėtų nustatyti lėtinės

¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Kompaktinė plokštelė / redaktorių kolegija: Keinys S. (vyr. redaktorius), Bilkis L., Paulauskas J., Vitkauskas V. – *Lietuvių kalbos institutas*, Vilnius: 2006; internetinė versija, 2011. – <http://dz.lki.lt>. Valia - psichinė galia, pasireiškianti sąmoningu veiklumu;

ligos pasireiškimą. Tai leistų atsakyti į klausimą, kada asmuo negali valdyti savo veiksmų ir išlikti sąmoningas (pakaltinamas).

Apie (ne)pakaltinamumą Lietuvos baudžiamojoje teisėje yra rašę V. Piesliakas, A. Abramavičius, A. Čepas, A. Drakšienė ir kt., apie psichikos sutrikimų poveikį pakaltinamumui psichiatrijoje - K. Daškevičius, J. Marcinkevičienė, A. Navickas, L. E. Radavičius. Riboto nepakaltinamumo sąvoką yra detalizavęs A. Meška. J. Zajančauskienė įdėmiai aptarė procesinius klausimus dėl asmenų, turinčių fizinių ar psichinių trūkumų (sutrikimų). Šio darbo *naujumas* tame, jog nagrinėjamos pasirinktos lėtinės (chroniškos) ligos turi išskirtinumą – epizodines eigos galimybes. Straipsnyje minimos būklių sąvokos (būklės automatizmas, vidiniai ir išoriniai veiksniai, būklės nenusipėjumas), temos kontekste aptariama išankstinė kaltė. Remiantis tuo galima įvertinti, ar psichikos sutrikimai netrukdo žmogui, darant nusikalstamą veiką, suprasti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų.

Tyrimo objektas: lėtinųjų ligų įtaka asmens pakaltinamumui.

Tyrimo metodai: loginis, analitinis, lyginamasis, teleologinis.

1. ASMENS VALIOS LAISVĖ – BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SĄLYGA

Profesorius Vytautas Piesliakas mini, jog filosofinis žmogaus teisinės atsakomybės pagrindas siejamas su asmens valios laisve, t. y. gebėjimu sąmoningai pasirinkti tam tikrą žmogui priimtina elgesio variantą kiekvienoje konkrečioje situacijoje². Formaliai tai išreikšta įstatyme. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK) 2 straipsnio 3 dalis numato, kad „*asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio*“³. Taikant šią nuostatą iškyla įvairūs klausimai. Ar asmens kaltumui reikalinga valios laisvė? Ar ji visada laisva? Jeigu valia nėra laisva, asmuo sąmoningai negali pasirinkti savo elgesio raiškos būdo, ar tokiu atveju jis gali būti atsakingas už veiksmu sukeltas pasekmes?

Padėti paaiškinti gali teisės ir baudžiamosios teisės filosofija. Baudžiamoji teisė reguliuoja visuomenės elgesį, įvesdama grasantį baudimą už jos pažeidimą. Tačiau sankcijos taikomas tik tiems, kurie pažeidę teisę yra atsakingi už savo veiksmus. Jų atsakomybę lemia kaltės įrodymas. Šis reikalavimas yra teisingumo baudžiamosios teisėje kertinis principas. Juo remiantis šioje teisės šakoje yra užkoduoti du skirtingi atsakomybės supratimo ir baudimo požiūriai. Telkiamasi ties atpildu (angl. *retribution*) ir atgrasimu (angl. *deterrence*)⁴. Atpildo teorijoje baudimas kildinamas iš moralinės atsakomybės idėjos už neteisėtą veiką. Nubaudimas matomas kaip pelnytas atpildas už nusikaltimą. Tai siejasi su pelnyta bausme, su teisingu asmens individualizavimo principu, kai kaltumo ieškoma asmens proto būklėje. Ši koncepcija valios laisvę laiko būtina atsakomybės sąlyga⁵. Todėl jos pripažinimui reikia nustatyti, jog asmens veiksmų

² Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga (antroji pataisyta ir papildyta laida), *Justitia*, Vilnius: 2009, p. 341;

³ Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodeksas, internetinė prieiga http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111555, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-10-25];

⁴ Deigh J., Dolinko D., *The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal law*, *Oxford University Press*: United States of America: 2011, p. 194;

⁵ *Ibid* p. 196;

mas kilo iš valios, kuri nėra paveikta vidinių stimulų ar išorinių įvykių, iššaukiančių tą veiksmą. Kitais žodžiais, žmonės turi būti „gebantys savarankiškai inicijuoti veiksmus iš savo valingumo“⁶. Tai turi vykti „savo noru“ (angl. *on own volition*) – reiškia, jog aplinkybės, įvykiai ir sąlygos, kurie nulemia aplinkybes, neturi lemti asmens veiksmų. „Savavališkumas“ atsispindi, kai asmuo pats vienas yra „originali ir pagrindinė priežastis“ savo veiksmų ir iš jų kylančių padarinių. Atskaitos taškas - kai proto būklė, dėl kurios veikiama, yra moraliai peiktina⁷.

Tačiau jau nuo Sokrato laikų vyko diskusija, ar žmogus gali laisvai elgtis, ar vis dėlto jo pasirinkimo laisvė tėra mitas, nes visi poelgiai yra nulemti išorinių veiksmų, kurių negali įveikti subjektyvūs asmens ketinimai⁸. Žymus filosofas Kantas žmogaus valios laisvę taip pat aiškina jo būties „moraline“ išraiška. Profesorius Saulius Arlauskas, komentuodamas Jano Schappo požiūrį į Kantą, pateikia dvi laisvės formas: „moralinės laisvės sampratą“ ir „sauvališkos laisvės sampratą“. „Sauvalė“ – tai žmogaus galimybė „elgtis arba nesielgti savo nuožiūra“, kai jis veikia „suvokdamas savo galią veikti“. Žmogaus „sąmoningai sauvališką“ veiklą gali lemti racionali protas ir polinkiai (juslinės paskatos). Jei asmens veiklą lemtų tik jutiminiai impulsai, žmogus veiktų visiškai nesąmoningai. Tačiau kai valia valdoma vien tik proto, tiksliau, Kanto terminais, „praktinio proto“, asmuo išvengia polinkių įtakos ir sauvalė virsta „moraliai atsakinga laisve“. Tai ir yra žmogaus proto galia būti pačiam sau praktiniu protu arba tiesiog būti atsakingu už savo veiksmus. Moralinė laisvė reiškia galią suformuoti sąmonėje „principus“, galią būti „įstatymų leidėju“⁹. „Proto įstatymai“, žmogaus racionali formuluojęs, priešingai nei gamtos dėsniai yra moralinės ir teisinės atsakomybės pagrindas. Kiek jie susiję su išoriniais poelgiais ir kiek jie atitinka įstatymus, tiek jie vadinami juridiniais įstatymais¹⁰. Taip elgdamasis asmuo realiai suvokia jį supančią aplinką ir orientuojasi joje, remdamasis visuomenėje nustatytais teisinėmis taisyklėmis.

Bet pasitaiko atvejų, kai asmens protas nesugeba pagrįsti realios laisvės galimybes. Kanto nuomone, stebėdamas išorinio pasaulio daiktus ir jų santykius, žmogus niekada nemato, kaip laisvės idėja realiai pasireiškia. Visi materialiniai objektai yra tarpusavyje susisaiستę priežastine priklausomybe, priežastingai lemia vienas kito būtį. Ir todėl priežasčių bei padarinių grandinėje laisvė negalima, nes priežastis automatiškai suponuoja padarinio priklausomybę nuo išorinės sąlygos¹¹. Dėl to asmuo nors ir sąmoningai vadovaudamasis moralinio proto nuostatomis ir taip siekdamas atitikti juridinio įstatymo reikalavimus, gali būti nelaisvas pasirinkti elgesio būdą, kuris yra ne jo valioje tiek dėl išorinių, tiek dėl vidinių priežasčių. Todėl laisvė, moraline (praktinio santykio su jį supančia aplinka) prasme, įmanoma tik laisvai protaujantčiai būtybei. Tokio sąmoningo asmens valia yra gebėjimas: „<...> arba kurti vaizdinius atitinkančius objektus,

⁶ *Ibid* p. 197;

⁷ *Ibid.*;

⁸ Meška A., Riboto pakaltinamumo sąvoka, Kn., Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys, *VĮ Registrų centras*, Vilnius: 2011, p. 236;

⁹ Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai „Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys“, *Mykolo Romerio universitetas*, Vilnius: 2004, p. 22;

¹⁰ *Ibid.*;

¹¹ Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai „Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys“, *Mykolo Romerio universitetas*, Vilnius: 2004, p. 23;

arba determinuoti save juos sukurti <...>, t. y. determinuoti savąjį priežastingumą¹². Galima sakyti, protiškai valdyti save, kad veiktum pagal visuomenines taisykles, proto vaizdinių nulemtus veiksmus sietum su galimais padariniais bei atsakytum už jų atsiradimą.

Kalbant apie situaciją, kai dėl individo poelgio pasireiškė pasekmės, kurias apima „ultima ratio“ principo veikimo sfera, prerogatyva vertinti aplinkybes kyla baudžiamajai teisei. Verdiktą, ar asmuo bus atsakingas (pirmiausia - pakaltinamas, po to - kaltas) už veika sukeltus padarinius, galima priimti tik nustačius objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visumą. Michel Foucault, pasisakydamas apie šių laikų teismo sprendimo priėmimo procesą, pateikia aspektus, reikalingus tiesai byloje nustatyti. Priimant teisingą nuosprendį, apie veiką „klausiama ne tik: „Ar tai įvyko ir ar tai baustina?“, bet ir: „Ką reiškia tai, kas įvyko, ką reiškia ši prievarta ar ši žmogžudystė? Kokiam tikrovės lygmeniui ar kokiam jos sričiai ji priklauso? Kas tai: fantazmas, psichozės sukelta reakcija, kliesdesys, iškrypimas?“. Ne tik: „Kas visa tai padarė?“, bet ir: „Kaip nustatyti tą priežastį – padarinių seką, kuri atvedė prie šito? Iš kur visa tai atsirado paties kaltininko galvoje? Kas tai: instinktas, sąmonė, aplinkos įtaka, paveldėtos ydos?“¹³. Ir, žinoma, visų aspektų atžvilgiu „esminis liudytojas“ yra asmens vidinis protas (angl. *mens rea*) – tai subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai. Jie yra reikšmingi tiek, kiek susiję su išoriniais poelgiais ir padeda atsakyti dėl kokios priežasties asmens veiksmai buvo atlikti.

Išsamus veikos aplinkybių įvertinimas atskleidžia žmogaus asmeninį prisiėmimą, nuo kurio priklauso jo baudžiamoji atsakomybė¹⁴. Nes, pasak Kanto, teisėta veikla išplaukia ne iš išorinio reglamentavimo, o iš vidinio asmens apsisprendimo veikti moraliai, iš pagarbos proto principams¹⁵. Įrodžius, kad asmuo veikos padarymo metu buvo „protaujanti būtybė, pajėgus laisvai ir visiškai savarankiškai pradėti pasirinktą tikslą atitinkančią seką veiksmų, už kurių padarinius būtent jis pats sąmoningai prisilima atsakomybę“¹⁶, yra pagrindas inkriminuoti jam kaltę, jei elgėsi tyčia ar neatsargiai.

2. PSICHIKOS NEGALIA – VEIKSNYS, SĄLYGOJANTIS ASMENS NEPAKALTINAMUMĄ

Subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai yra subjektyvus asmens atsakomybės pagrindas. Lietuvos baudžiamajoje teisėje už padarytą nusikalstamą veiką asmuo nėra traukiamas atsakomybėn, jeigu veiksmai buvo atlikti be kaltės ar esant nepakaltinamoje būsenoje. Panaši teisinė pozicija yra išdėstyta ir Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamajame kodekse. 20 straipsnio norma skelbia: „*Bet kuris asmuo, kuris nusikaltimo padarymo metu negali suvokti savo veiksmų neteisėtumo arba veikdamas pagal tokį supratimą dėl patologinio psichikos sutrikimo, gilaus sąmonės sutrikimo, debilumo ar bet kokios kitos sunkios psichikos anomalijos, turi būti laikoma, kad veikia be*

¹² Kantas I. Praktinio proto kritika, iš vokiečių kalbos vertė, įvadinį straipsnį ir paaiškinimus parašė Plečkaitis R.; redagavo Rybelienė R., *Mintis*, Vilnius: 1987, p. 27;

¹³ Foucault M., *Disciplinuoti ir bausti „Kalėjimo gimimas“*, Paris: Gallimard, 1975; Vertimas į lietuvių kalbą, Daškus M., *Baltos lankos*, Vilnius: 1998, p. 28;

¹⁴ Wilson W. *Criminal law: doctrine and theory*. London; Longman, New York: 1998, p.117;

¹⁵ Arlauskas S., *Turiningieji teisės pagrindai „Pagrindinių subjektyviųjų teisių teorijos metmenys“*, *Mykolo Romerio universitetas*, Vilnius: 2004, p. 22;

¹⁶ Arlauskas S., *Šiuolaikinės teisės filosofija, Charibdė*, Vilnius: 2011, p. 41- 42;

*kaltės*¹⁷. Amerikos teisės instituto mokslininkai (angl. *The American Law Institute, ALI*) yra parengę **esminio gebėjimo** (angl. *The Substantial Capacity testą*), kuris įtvirtintas Jungtinių Amerikos Valstijų modelinio baudžiamojo kodekso 15 skyriuje¹⁸: „*Asmuo nėra atsakingas už nusikalstamą elgesį, jei jo metu, dėl protinės ligos ar defekto, jis stokoja esminio gebėjimo įvertinti savo elgesio nusikalstamumą [neteisėtumą] arba atitikti teisės reikalavimus*“. Ši nuostata reikšminga dėl to, jog įtrauktas žodis „įvertinti“. Tai taikoma asmeniui, kuris žino skirtingumą tarp teisės ir neteisėtumo, bet negali to įvertinti dėl protinio sutrikimo¹⁹.

Pakaltinamumas yra būseną, kuri nustato, jog baudžiamosios teisės subjektais gali būti tik sąmoningi, normalios psichikos žmonės²⁰. Tai teisinė koncepcija, nusakanti žmogaus psichinę būklę nusikalstamos veikos atlikimo momentu. Kadangi pakaltinamumas baudžiamosios teisės srityje nėra įrodinėjamas, pripažįstama prezumpcija, jog visi individai yra pakaltinami. Tik esant abejonei įrodinėtinas veiką padariusiojo nepakaltinamumas (angl. *insanity*).

Lietuvos Respublikos BK 17 straipsnis asmens nepakaltinamumą apibrėžia tokia formuluoje: „...**jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų**“²¹. Tam, kad asmenį būtų galima pripažinti nepakaltinamu, reikia įrodyti iš šio apibrėžimo kylančius kriterijus. Tai *juridinis (psichologinis)* ir *medicininis (biologinis)*²² kriterijus. Pirmasis apima asmens psichinį santykį su padaryta nusikalstama veika, t. y. negalėjimą suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų. Antrasis kriterijus nusako negalėjimo visa tai suvokti priežastį, o ji yra psichikos sutrikimas²³.

Apibrėžiant juridinį nepakaltinamumo kriterijų, išskiriami du jo elementai: *intelektinis* (negalėjimas suvokti veikos pavojingumo/rizikingumo) ir *valinis* (negalėjimas valdyti savo veiksmų). Kadangi minimo BK straipsnio formuluoje sujungta žodeliu „arba“, įrodant juridinio nepakaltinamumo kriterijų pakanka, kad būtų nustatytas *bent vienas momentas*²⁴.

Psichikos sutrikimai, kurie nusako dėl ko asmuo negalėjo suvokti atliekamos veikos pavojingumo/rizikingumo ar negalėjo valdyti savo veiksmų, paaiškinami *medicini-*

¹⁷ German Criminal Code (Strafgesetzbuch, StGB) (Vokietijos Federalinės Respublikos baudžiamasis kodeksas). Prieiga per internetą: http://www.gesetzeiminternet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0126 [interaktyvus], [žiūrėta 2012-11-02]

¹⁸ Jungtinių Amerikos Valstijų modelinis baudžiamasis kodeksas, internetinė prieiga: <http://www.lexisnexis.com/lawschool/study/outlines/html/crim/crim15.htm> [interaktyvus], [žiūrėta 2012-11-19];

¹⁹ Reid S. T., *Criminal law, Fourth Edition*, McGraw – Hill Companies, United States of America, 1998, p. 84;

²⁰ Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga (antroji pataisyta ir papildyta laida), *Justitia*, Vilnius: 2009, p. 341;

²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, internetinė prieiga http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404447&p_query=&p_tr2=2, [interaktyvus], [žiūrėta 2012m. spalio 12 d.];

²² Abramavičius A., Baranskaitė A., Čepas A. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, Bendroji dalis (1 – 98 straipsniai), *Teisinės informacijos centras*, Vilnius: 2004, p. 114;

²³ Piesliakas V., Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga (antroji pataisyta ir papildyta laida), *Justitia*, Vilnius: 2009, p. 343;

²⁴ *Ibid.*;

niu nepakaltinamumo kriterijumi. Pastarasis gali apimti tokias negalias: a) chroniškos psichikos ligos; b) laikini psichikos veiklos sutrikimai; c) kitokios pataloginės būsenos²⁵.

3. LĒTINIŲ (CHRONIŠKŲ) LIGŲ SUKELIAMA BŪKLĒ - AUTOMATIZMAS

Labiausiai pasireiškiantys ir didžiausią įtaką asmens psichikai darantys – chroniški sutrikimai. Tai tokie negalavimai, kurie tęsiasi ilgą laiką kaip procesas, kuris vis labiau pažengdamas deformuoja asmens psichinę veiklą. Chroniškos (lėtinės) ligos ypatingos tuo, jog dažnai yra įgimtos ir tik retais atvejais išgydomos. Jas nuo laikinų psichikos ir kitokių pataloginių būsenų skiria tai, jog nelėtinių ligų atveju yra didesnė arba visiška galimybė pasveikti.

Automatizmas - terminas, kuris buvo įtrauktas į baudžiamąją teisę iš medicinos srities. Ši frazė (gr. *automatismos* - *savaimingumas*) apibrėžiama kaip nesąmoningas funkcijų atlikimas nesutelkus dėmesio²⁶, be išankstinių valios pastangų. Jeigu ši būklė pasireiškia nesąmoningai arba netyčia²⁷, iš esmės yra teisinė gynyba, nurodanti, kad asmuo negali būti laikomas atsakingu už savo veiksmus, nes neturėjo sąmoningų žinių dėl kilsiančios veikos²⁸ (negalėjo suvokti, kad ji kils) arba negalėjo tos būklės valdyti.

Anglosaksiškoje teisės doktrinoje tai turi dvi reikšmes. Jas nusako ištrauka iš Lordo Denning argumentacijos *Bratty* byloje (1963) Jungtinėje Karalystėje: „*Automatizmas ... reiškia veikimą, kuris yra atliktas raumenų be jokios proto kontrolės, pavyzdžiui spazmas, veiksmo refleksas ar konvulsija (traukuliai); arba veikimas, padarytas asmens, kuris yra nesąmoningas darant veiksmus, pavyzdžiui, veiksmas atliktas patyrus smegenų sukrėtimą ar lunatikavimo metu*“²⁹. Ši bylos formuluotė lėmė dviejų automatizmo rūšių išskyrimą. Pirmoji automatizmo būklės rūšis (angl. **the insane**) pasireiškia dėl protinės ligos, sutrikimo (angl. *disease of the mind*), t. y. vidinio stimulo, o antrosios (angl. **the non - insane**) rūšies automatizmas yra susijęs su išorinių veiksnių poveikiu, pavyzdžiui, smūgis į galvą ar narkotikų injekcijos, iššaukusios vaikščiojimą per miegus (plačiau automatizmo rūšys aptariamos skyriuje „4. Epilepsija ir epilepsinis automatizmas“).

Iš šios argumentacijos galima išvesti gynybos atvejų elementus. Jie susiję su veikos objektyviaja puse (lot. *actus rea*) arba subjektyviaja pusę (lot. *mens rea*). Pirmasis elementas gali pasireikšti tokiu rakursu, kai **esama asmens sąmoningo, bet nekontroliuojančio savęs**. Pavyzdžiui, asmuo visiškai suvokia kas vyksta aplink jį, bet yra negalintis suvaldyti savo rankų, kojų arba net viso kūno nuo judėjimo. Šia prasme automatizmas yra nesuderinamas su objektyviaisiais veikos požymiais: *asmuo yra sąmoningas dėl jo kūno veiksmų, tačiau judesiai nėra savanoriški*. Subjektyviosios pusės problematika automatizme kyla dėl **sutrikusios sąmonės** elemento, kuris gali apimti „pakitusias, neįprastas, pažeistas“³⁰ sąmoningumo būkles. Todėl tokios būklės

²⁵ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga (antroji pataisyta ir papildyta laida), *Justitia*, Vilnius: 2009, p. 344;

²⁶ Tarptautinių žodžių žodynas, Trečiasis leidimas, Alma litera, Vilnius: 2004, p. 81.

²⁷ <http://oxforddictionaries.com/definition/english/automatism> [interaktyvus], [žiūrėta, 2012-11-02];

²⁸ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/8370674.stm> [interaktyvus], [žiūrėta, 2012-11-02];

²⁹ Martin J., Storey T., *Unlocking criminal law*, Second edition, *Hodder Education*, Malta: 2007, p. 212;

³⁰ *Ibid.*, p. 212;

gali būti reikšmingos kaltinamojo individualizavimui, jei esama veikos subjektyviųjų požymių neatitikimo su automatizmo būkle: *asmuo nėra sąmoningas (arba nevisiškai sąmoningas) dėl savo veiksmų.*

Taigi čia iškyla klausimas dėl įrodomojo pagrindo. Jei besiginantis procese nori įrodyti automatizmą, būtina pateikti įrodymus, paremiančius argumentus. Toje pačioje *Bratty* byloje Lordas Dennig pasisakė: „*Kai veikos priežastis yra galvos sutrenkimas ar lunatikavimas, tada turi būti kokie nors įrodymai, kurie galėtų būti pagrįstai vertintini. Jei priežastis buvo sutrenkimas, tada kaip įrodymas turėtų būti užfiksuota keletas smūgių prieš nesąmoningą veikimą. Jei tai buvo lunatikavimas – būklei paremti neužteks vien žmogaus miegojimo fakto*“³¹.

Nagrinėjant panašias situacijas gali iškilti klausimas, kokia turėtų būti **nesavonoriškumo veikti apimtis** (kai suvokiama, kas vyksta su asmens kūnu, bet neįmanoma jo valdyti). Kiek asmuo turi būti nesąmoningas, kad jį pripažintume veikiančiu automatiškai (angl. *automaton*)? Atsakant pirmiausia reikėtų pateikti įrodymų, kad asmuo buvo negebantis kontroliuoti savo judesių. Jei, nepaisant kontrolės stokos, jis buvo vis dar gebantis vertinti, jog jis valdė savo kūną atitinkamu laipsniu, tada gynyba, remiantis automatizmu, būtų apsinkinta. Tokias situacijas apima nusikaltimai, įvykdomi vairuojant. Argumentus šiai minčiai patvirtinti pateikia teisėjas Lawton LJ *Isitt* (1978) byloje: „*Nėra taip, kad protas visada veiktų aukščiausia pavara. Kaltinamasis gali tai pritaikyti savo atvejui teigdamas, jog dėl panikos, streso arba alkoholio jo protas buvo „išjungtas“, neveikė jo moraliniai apribojimai, kurie kontroliuoja daugelio iš mūsų gyvenimus. Bet faktas, kad jo moraliniai apribojimai nesuveikė tinkamai, ... nereiškia, jog protas neveikė iš viso*“³².

Taigi, automatizmas turėtų būti tokio laipsnio, jog veikos sudėties požymiai rodytų pagrįstą kaltinamojo nesavonoriškumą. Esminis orientyras vertinant – reikėtų atsižvelgti į kontrolės netekimo laipsnį: ar tai buvo reikšmingos, „efektyvios kontrolės“ praradimas³³ (plačiau paaiškinta skyriaus „6.1. Hipoglikeminis nenusėjamumas“ pabaigoje).

4. EPILEPSIJA IR EPILEPSINIS AUTOMATIZMAS (angl. *epileptic automatism*)

Viena iš lėtinių (chroniškų) ligų – epilepsija (*gr. epilepsija < epilambano - užpuolu, pagaunu*). Tai – nervų liga, kuriai būdinga traukuliai ir sąmonės netekimo priepuoliai³⁴. Pastarieji kyla dėl centrinės nervų sistemos sutrikimų, t. y., smegenų elektrinių išskrovų. Jos lemia nesąmoningą asmens veiksmų pasireiškimą. Priepuoliai kartojasi ilgą laiką, gali neišnykti visą gyvenimą. Todėl liga laikoma lėtine.

Nagrinėjant asmens veiksmų (ne)suvokimą ir gebėjimo juos valdyti (ne)buvimą dėl epilepsijos, aktuali Jungtinės Karalystės praktika minėtoje *Bratty vs Attorney General for Northern Ireland*³⁵ byloje. Čia *D.* gindamasis nuo kaltinimo nužudymu, iškėlė gynybos versiją dėl nepakaltinamumo ir automatizmo, pagrįsto sąmonės užtemimu dėl

³¹ *Ibid.*, p. 213;

³² *Ibid.*, p. 213;

³³ *Ibid.*, p. 214;

³⁴ Kriščiūnas A., *Psichitrija, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo leidybos centras*, Vilnius: 1997, p. 147;

³⁵ *Bratty vs Attorney* [1963] A.C.386;

psichomotorinės epilepsijos. Savo sprendime, šios bylos kontekste, Lordas Denning pažymėjo: „jog bet koks protinis sutrikimas, kuris pasireiškė pats savaime smurtavimu ir yra linkęs pasikartoti (angl. *recur*) yra proto liga“³⁶. Išaiškinimas buvo priimtas kaip rezultatas, paaiškinant *D* automatizmą (nesąmoningą funkcijų atlikimą) jo epilepsija³⁷. Dėl to, jei pripažįstama, kad asmuo buvo automatizmo būklėje veikos atlikimo metu, „tai savo ruožtu lemia nuosprendį dėl nepakaltinamumo“³⁸.

Tačiau kitame Lordų Rūmų nuosprendyje, *Sullivan*³⁹ byloje, medicinos ekspertai neparėmė tokios nuostatos dėl pasireiškusių būklės pasibaigimo. Daktaro Fenwick ir daktaras Taylor (Maudsley ligoninės neuropsichiatrijos epilepsijos skyrius) parodė, jog patologija dėl psichomotorinės epilepsijos gali būti įvairių priepuolio stadijų. Kaltinamojo veiksmai spardant nukentėjusįjį pasireiškė epilepsinio automatizmo bruožais, kurie būdingi trečiajai arba lengvosios epilepsijos (angl. *petit mal*) **popriepuolinei** (angl. *post-ictal*) stadijai. Todėl, nepaisant kaltinamojo psichomotorinės epilepsijos istorijos ir medicininių elgesio įrašų per ankstesnius priepuolius, didelė tikimybė, jog apelianto smurtiniai veiksmai prieš nukentėjusįjį įvyko tada, kai minėta stadija buvo benustojanti veikti⁴⁰. Tai yra, proto ligos priepuolio veikimas buvo bepasibaigias, o negalėjimas valdyti savo veiksmų - beišnykstaš.

Pastarojoje byloje priepuolio patologijos įrodymai dėl psichomotorinės epilepsijos gali būti panaudojami ir ginant apelianto interesus. Tai pasitvirtintų, jeigu laikytume, kad po pirmos stadijos, sutrikimo **įvadinio požymio** (angl. *the prodrome*), kuris vyksta pats anksčiau priepuolio, yra antra stadija, **ictus** (angl. *the ictus*, - med. ligos priepuolis), trunkanti kelias sekundes, per kurias patiriančio priepuolį smegenyse įvyksta elektrinės iškvros į smilkinių skiltis⁴¹. Šių iškvros poveikis paveikia asmenį popriepuolinėje (angl. *post-ictal*) stadijoje atlikti veiksmus, kuriuos darant jis yra nesąmoningas, nesupranta ką atlieka. Be to, jeigu atsižvelgtume, kad tokia veiksmų charakteristika sąlygojo ankstesnius priepuolius, kuriuos apeliantas patyrė atlikdamas automatinius, mechaninius pasipriešinimo judesius bet kam, bandančiam jam ateiti į pagalbą, tada šių pasipriešinimo judesių galingumas, nors praktikoje tai retai būtų, pasireikštų smurtu⁴².

Sullivan byloje taip pat buvo pasisakyta, kad gynyba dėl nepakaltinamumo (automatizmo) neturėtų būti naudojama tokiais atvejais, kur laikinas psichinės veiklos pakenkimas (angl. *temporary impairment*) išplaukia iš kokio nors išorinio fizinio veiksnio. Tai gali būti galvos sutrenkimo aplinkybė, kurią sąlygojo smūgis, ar anestetiko⁴³ vartojimas terapiniais tikslais, stiprūs stresai. Todėl nesąmoningas, nesavanoriškas, veiksmas, kylantis iš būsenos, kuri yra kitokia nei „proto liga“, ne visada yra teismo priimamas.

³⁶ Mackay R.D, Euber M. „Epilepsy and the Defence of Insanity“, *Criminal Law Review* 2007, p. 786.

³⁷ *Ibid.*;

³⁸ *Ibid.*;

³⁹ *R. v Sullivan* [1983] 2 All E.R.;

⁴⁰ *Ibid.*;

⁴¹ *Ibid.*;

⁴² *Ibid.*;

⁴³ *Anestetikas* (gr. *anaisthetos* – *nejautrus*) – vaistas, slopinantis jutimus, bei sukeliantis anesteziją. Tarptautinių žodžių žodynas, Trečiasis leidimas, *Alma litera*, Vilnius: 2004, p. 47;

Apibendrinant galime teigti, jog visos sąlygos, neatitinkančios „proto ligos“ klasifikacijos, kuri lemia galimybę būti pripažintam nepakaltinamam dėl epilepsinio automatizmo, yra „nenuolatinės“ (laikinos) sąlygos ir sąlygos, kurios yra „rezultatas išorinio fizinio veiksnio“⁴⁴.

5. IŠORINIAI VEIKSNIAI IR JŲ ĮTAKA PSICHIKOS SUTRIKIMUI PASIREIŠTI

Kartais galvos smegenų sutrikimus, vedančius prie nevalingo veiksmo atlikimo, gali sukelti išoriniai fiziniai faktoriai. Bet būna, kai sutrikimus sukelia tiek vidinių, tiek išorinių veiksnių suma. Kyla klausimas: koks ir kaip turėtų pasireikšti išorinis veiksnys, kad sukeltų (iššauktų) asmeniui chroniškos ligos priepuolį?

Ginčytina situacija gali kilti „šviesai jautrios epilepsijos“ (angl. *photosensitive epilepsy*) atveju, kai blyksnės šviesos, fotografavimas su blykste sukelia epilepsijos pasireišimą. Žinomas atsitikimas buvo aprašytas užsienio medijos⁴⁵ apie animacijos su Londono 2012 olimpinį žaidynių logotipu poveikį. Daktaras Berge Minassian (Toronto epilepsija sergančių vaikų ligoninė) teigė, jog ritmiškai mirksinčios šviesos sukelia iškrovas smegenyse, kas lemia priepuolius ir traukulius. Specialistas, kalbėdamas apie nukentėjusiuosius, tvirtino, „jog tai yra normalūs žmonės, kurie nebūtų turėję priepuolių, jei ne šis veiksnys“⁴⁶.

Neaiškumų dėl pakaltinamumo sukelia lunatikavimo (somniaulizmo) priepuolių vertinimas. Pastarąją žmogaus būseną nulemia išoriniai veiksniai, tokie kaip alkoholis, vietos pasikeitimas ir yra galimi vertinti kaip pateisinamas pagrindas nepakaltinamumui. Automatizmo forma lunatikavimo atveju yra unikali. Šis išskirtinumas pasireiškia tuo, jog „supratimo defektas“ (angl. *defect of reason*), kuris kyla bemiegant, veikia anksčiau automatizmo epizodo, būtent – lunatizmo (angl. *sleepwalking*)⁴⁷. Šis unikalumas lėmė, jog Ontario Apeliacinis Teismas ir Kanados Aukščiausiasis Teismas įtvirtino taisyklę – lunatikavimo automatizmas laikomas nepakaltinamumo tipu. *Parks* byloje išdėstyta: ginant nepakaltinamumą lunatizmo atveju reikia įrodyti, jog lunatizmo priežastis buvo asmens proto būseną (angl. *state of mind*)⁴⁸.

Minimi atvejai nurodo, jog išorinio veiksnio įtaka santykinė, o vertinimas priklauso nuo kiekvieno individualaus atvejo. Todėl teismas, priimdamas galutinį sprendimą, ar asmuo pakaltinamas, visada atsižvelgia į teismo psichiatrinės ekspertizės išvadą, kuri tokiais atvejais privalo būti paskirta⁴⁹. Tačiau tik teismo prerogatyva – su ja sutikti/nesutikti ar skirti pakartotinę.

⁴⁴ Mackay R.D, Euber M. „Epilepsy and the Defence of Insanity“, *Criminal Law Review* 2007, p. 791;

⁴⁵ Daktaro Berge Minassian (Toronto epilepsija sergančių vaikų ligoninė) komentaras dėl šviesai jautrios epilepsijos: <http://www.ctvnews.ca/new-london-olympic-logo-triggers-epilepsy-scare-1.243984> [interaktyvus], [žiūrėta 2012-10-20];

⁴⁶ *Ibid.*;

⁴⁷ Mackay R.D, Euber M. „Sleepwalking, Automatism and Insanity“, *Criminal Law Review* 2006, p. 901.;

⁴⁸ *Ibid.*;

⁴⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga (antroji pataisyta ir papildyta laida), *Justitia*, Vilnius: 2009, p. 345;

6. DIABETAS KAIP LĒTINĖ (CHRONIŠKA) LIGA

Cukrinis diabetas – tai grupė būklių, kurioms būdingas lėtinis gliukozės koncentracijos padidėjimas (hiperglikemija) arba sumažėjimas (hipoglikemija) kraujo plazmoje.

Susirgimas diabetu (gr. *diabetes* – cukraligė) pagal savo esmę ir pasireiškimą organizmui irgi gali būti vertinamas kaip lėtinė (ilgalaikė) liga (jei nėra gydoma) dėl įtakos žmogaus sąmonei. Ji diagnozuojama esant medžiagai, ypač angliavandenių, apykaitos sutrikimui dėl insulino stokos. Tačiau kuo šis organizmo sutrikimas aktualus baudžiamosios teisės prasme? Atsakymas slypi nūdienoje, kai modernėjantys techniniai išradimai, darbo pobūdis, mityba daro įtaką žmogaus judumui ir sveikatai – dėl to vis dažniau susergama šiuo angliavandenių įsisavinimo sutrikimu. Priežastis gali būti ir paveldimas polinkis arba liga, pažeidžianti kasos audinį. Negydant šio sutrikimo, laiku nepriėmus insulino injekcijos bet kuriuo metu gali ištikti priepuolis, kurio rezultatas – žmogaus motorinės veiklos sutrikimas⁵⁰, nepriklausantis nuo jo valios. Todėl sergantieji turi būti pasirošę minėtiems priepuoliams ir atitinkamu metu prevenciškai papildyti savo organizmą reikiamomis medžiagomis. Tačiau net ir prideramai saugantis, gali iškilti netikėtų momentų. Kaip tada vertinti žmogaus veiksmą, jei sukeliama padariniai, kuriuos apima baudžiamoji teisė? Pavyzdys – R. v *Clarke* byla Jungtinėje Karalystėje.

2006 m. balandžio 13 dieną kaltinamasis T. N. Clarke, kuris buvo 49 metų amžiaus ir gydėsi nuo 1 tipo diabeto (priklausymas nuo insulino) 30 metų, važiavo gerai pažįstamu maršrutu, kai patyrė hipoglikemijos priepuolį. Dėl to pakriko vairavimas, lėmęs šalikele ėjusių dviejų pėsčiųjų sužalojimą. Vienas iš jų mirė po kelių savaičių gydymo ligoninėje. Stebėję įvykį pažymėjo, jog vairuotojas atrodė „paranojiškas“, „neramus“ ir „išėjęs iš savęs“⁵¹. Jis pagreitino automobilio greitį ir tada be priežasties stabdė, įjungė priekinio stiklo valytuvus, kada jų nereikėjo ir stabdė ties žalia šviesoforo šviesa, mašina vinguriavo per važiuojamąją kelio dalį. Asmuo buvo kaltinamas sukėlęs minėtus padarinius pavojingu vairavimu.

Žiuri priėmus verdiktą, *Clarke* buvo nuteistas tris metus kalėti. Pateikus apeliaciją⁵² bausmė buvo sumažinta iki vienerių metų. Atsižvelgta į aplinkybes prieš įvykį. Nustatyta, kad *Clarke* savo būklę valdė nepriekaištingai. Jis patikrino gliukozės kiekį savo kraujyje prieš susiruošdamas kelionei bei valgė šiek tiek maisto, nes jo gliukozės kiekis buvo 4.4 mmol/l (mili moliai litre). Tai numato ir Jungtinės Karalystės vairuotojo ir transporto priemonių licencijavimo agentūra (DVLA - *Driver and Vehicle Licensing Agency in UK*). Rekomenduojama, jog esant situacijai, kai gliukozės kiekis kraujyje yra

⁵⁰ Avarijos dėl epilepsijos priepuolių; Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/vairuotoja-istiko-epilepsijos-priepuolis-sudauzyti-du-automobiliai.d?id=50523412>; <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/avarija-kilo-del-epilepsijos-priepolio-59-147326>; <http://www.15min.lt/gallery/show/avarija-telsiuose-del-vairuotojo-epilepsijos-priepolio-27234> [interaktyvūs], [žiūrėta 12-12-23];

⁵¹ Rumbold J. and Wasik M. „Diabetic drivers, hypoglycaemic unawareness, and automatism“ *Criminal Law Review* 2011, p. 863;

⁵² R. v *Clarke* [2009] EWCA Crim 921; [2010] 1 Cr. App. R. (S.) 26 (at p.158). Bausmės sumažinimas buvo paremtas: (i) žemas kaltumo lygis kaltinamojo atveju, nei *Cooksley*[2004]1 Cr. App. R.(S.) 1 (p.1); *Richardson* bylose[2007] 2 Cr. App. R. (S.) 36 (p.211); (ii) kaltinamajam dėl jo sveikatos būklės kalėjime būtų rimtas žalos ar mirties pavojus; (iii) ilgas įkalinimas reikštų, jog asmuo būtų negalintis pakęsti kameros režimo dėl jo hipoglikemijos nenuspėjamumo; (iv) užsitęsęs teisminis procesas paskiriant bausmę;

5 mmol/l ar mažesnis – užkąsti; jei mažesnis nei 4.0 mmol/l arba pasireiškia hipoglikemija – nevairuoti⁵³. *Clarke* ne tik patikrino cukraus kiekį kraujyje prieš pasirošiant kelionei (toks tikrinimas, tokio pobūdžio byloje pripažintas kaip „tobulas gynėjas“⁵⁴), bet ir buvo pasiruošęs gliukozės tabletes šalia savo kojų, kaip ir nustatyta rekomendacijose. Tokia savivalda abiejuose teismo procesuose ekspertų buvo pripažinta kaip pavyzdinė. Be to, Apeliacinis Teismas patvirtino, jog *Clarke* testavo savo kraują dažniau nei yra rekomenduojama.

Būtų galima sakyti, jog *Clarke* veiksmai po įvykio buvo neįprasti ir galimi interpretuoti arba kaip diabeto sutrikimas (pagal gynybą), arba kaip išsisukinėjimas (pagal kaltinimą)⁵⁵. Tai liudytų, pavyzdžiui, navigacijos pašalinimas nuo priekinio stiklo. Šis elgesys, kuris iš kaltinamojo pusės atrodė kaip įrodymas prieš automatizmą, gynybos interpretuotas kaip neatitinkantis veiksmas ir dėl to įrodantis hipoglikemiją. Tačiau *Clarke* pateikė policijai netikslų įvykių atpasakojimą. Pirmiausia, jis neigė patyręs hipoglikemijos priepuolį. Neigimas, kaip vėliau jis tvirtino, buvo motyvuotas noro neparasti vairavimo licencijos. Tokią poziciją gynybos ekspertai parėmė **amnezija**, kuri yra įvairiapusiška hipoglikemijos atveju ir dažnai pasireiškia vėliau apimdama atminties spragas (*konfabuliacija* [lot. *confabulari* — plepėti], psichikos sutrikimas, kai ligonis pasakoja nebūtus dalykus)⁵⁶.

Dėl kaltinamojo medicinos būklės ir fakto, jog jis patyrė hipoglikemijos ataką, nebuvo abejonės (būklė pagerėjo suvartojus gliukozės). Išliko ginčytina situacija tik dėl pablogėjimo laipsnio, kuris sukėlė padarinius, ir dėl kaltinamojo atsakomybės už leidimą priepuoliui įvykti.

6.1. Hipoglikeminis nenuspėjamumas (angl. *unawareness*)

Hipoglikemija – organizmo būseną, kai gliukozės kiekis kraujyje yra per mažas. Šios būklės simptomai gali pasireikšti, pirmiausia, išbalimu, prakaitavimu, drebėjimu, alkio pojūčiu ar neramumu. Išankstiniai požymiai paprastai įspėja diabetu sergančius, jog reikia suvartoti atitinkamą gliukozės (angliavandenių) kiekį.

Tačiau yra sąlyga, žinoma kaip hipoglikeminis nenuspėjamumas (angl. *hypoglycaemic unawareness*). Tai įvyksta, kai cukraus kiekis kraujyje nukrenta žemiau pakankamo, išsiskyria adrenalinas, o tai paskatina pasireikšti minėtus pavojingus būklės požymius, po kurių gali kilti protinis sutrikimas⁵⁷. Manoma, jog hipoglikeminis nenuspėjamumas yra susijęs su nuo hipoglikemijos pakitusiu jautrumu smegenų jutiklių pogumburyje (angl. *hypothalamus*). Dėl šių veiksmų žmogus **gali būti nesuprantantis**, kad jo kraujyje cukraus kiekis yra krentantis. Pagalba tokiu atveju gali suteikti aplinkiniai žmonės. Atpažinus būklės požymius reikėtų paskatinti diabetu sergantį (atkreipti jo dėmesį) imtis priemonių pakelti gliukozės kiekį kraujyje.

⁵³ Jungtinės Karalystės vairuotojo ir transporto priemonių licencijavimo agentūros nuostatos. Prieiga per internetą: http://www.dft.gov.uk/dvla/~media/pdf/medical/at_a_glance.ashx, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-10-30];

⁵⁴ Rumbold J. and Wasik M. „Diabetic drivers, hypoglycaemic unawareness, and automatism“ *Criminal Law Review* 2011, p. 869;

⁵⁵ Rumbold J. and Wasik M. „Diabetic drivers, hypoglycaemic unawareness, and automatism“ *Criminal Law Review* 2011, p. 865;

⁵⁶ *Ibid.*;

⁵⁷ Rumbold J. and Wasik M., „Diabetic drivers, hypoglycaemic unawareness, and automatism“ *Criminal Law Review* 2011, p. 865;

Kalbant apie hipoglikeminį nenuspėjimą, kad jis būtų pritaikomas nagrinėjamos situacijos kontekste, reikia išsiaiškinti kontrolės praradimo laipsnį. Tai turi būti veiksmingos kontrolės praradimas (angl. *to loss effective control*). Jungtinės Karalystės teisiniame leidinyje *Crow Court Bench Book* 2003 m. leidime pasisakoma, jog kaltinamojo galimybė sąmoningai kontroliuoti savo veiksmus, turi būti *visiškai prarasta*. Minimo leidinio 2010 m. leidime teigiama: asmens veiksmų kontrolės praradimas turi būti *nesąmoningas veiksmas, kuris yra išsamus, aiškus, pabaigtas*⁵⁸ (angl. *complete*). Todėl apgalvotas ir tikslingas veikimas yra nesuderinamas su nesąmoningumu.

7. IŠANKSTINĖ KALTĖ (ANGL. *PRIOR FAULT*) AUTOMATIZME

Kaltės įrodinėjimas šiuo atveju yra apimantis objektyvias sąlygas – ar pasekmės galėjo būti protingai numatomos kaip darymo ar nesiėmimo kažko daryti rezultatas. *Bailey*⁵⁹ byloje buvo paminėtas išankstinės kaltės kriterijus automatizme. Šiuo atveju jis yra subjektyvus, kai diabetu sergantiems reikia būti gerokai atsargesniems nei paprastai. Toks asmuo yra, jei įvertina savo elgesio riziką tapti agresyviu, nenuspėjamu, nekontroliuojamu ir tuo sukelti sužalojimus kitiems.

Jei pripažįstame hipoglikeminį nenuspėjimą, tada reikia atsižvelgti į atvejus, kai jokios subjektyvios kaltės nebus galima priskirti kaltinamajam. Tokie atvejai būtų, kai asmuo patyrė pirmą kartą hipoglikeminį epizodą be jokių išankstinių perspėjančių požymių. Tačiau kaltinamasis gali būti praeityje informuotas savo artimųjų ar draugų, jog, pavyzdžiui, jam yra linkusi pasireikšti hipoglikemija ir aplinkiniai apie tai žino, tačiau pats kaltinamasis nesuvokia. Tada kyla klausimas: ar toks žinojimo laipsnis yra reikšmingas kaltei dėl kilusių padarinių? Galima iškelti ir klausimą: kas įvyksta tada, kai kaltinamasis tampa nesąmoningas, nors pirmiau buvo suvokiantis?

Kaip teigia J. Rumbold ir M. Wasik straipsnyje „Diabetic drivers, hypoglycaemic unawareness, and automatism“, išankstinės kaltės įrodymas reikštų automatizmo gynybos paneigimą. Tam tikrais atvejais, nepaisant to, kad asmuo veikos sudėties realizavimo metu buvo nepakaltinamas, tokį asmenį galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn, remiantis *actio libera in causa* principu. Tai yra, kai pažeidimas atsirado dėl paties kaltininko kaltės ir priežastinę seką, „atvedusią prie konkrečios baudžiamosios veikos, kurią įvykdė praradęs pakaltinamumą, pradėjo būdamas tokios būsenos, kai dar galėjo būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn“⁶⁰. Tokia atsakomybė yra perspektyvinė, į priekį pastumta. Kaltininkas gali būti smerkiamas dėl teisinio gėrio pažeidimo todėl, jog jis pats, kaltai numatydamas „būsimą teisinio gėrio pažeidimą, privedė save prie tokios būsenos, kurioje negalėjo kontroliuoti savo veiksmų“⁶¹. Tam reikia įrodyti ir dvigubos kaltės santykį: vidinį *actio praecedens* ir vėlesnio veikos sudėties realizavimo sujungimą⁶². Asmens, sergančio diabetu atveju, tai pasireikštų, jei jis, suvokdamas galimą priepuolio pasireiškimą, nesiima jokių prevencinių priemonių ir sėda už automobilio vairo, numatydamas, kad tokie veiksmai gali sukelti hipoglikemijos epizodą, o pastarasis nulemti neprognozuojamus galutinius padarinius.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 870;

⁵⁹ *R v Bailey* [1983] Crim LR 353 Court of Appeal;

⁶⁰ Wessels J., iš vokiečių kalbos vertė Abramavičius A., Goda G. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 132;

⁶¹ *Ibid.*;

⁶² *Ibid.*, p. 133.

IŠVADOS:

1. Baudžiamajai atsakomybei pripažinti reikšminga asmens valia, psichinis gebėjimas, kuris nėra paveiktas vidinių stimulų ar išorinių įvykių, lemiančių veiksmo atlikimą.
2. Psichikos negalia veikos darymo metu iškreipia asmens mąstymo racionalumą, dėl to jis nėra pajėgus laisvai ir visiškai savarankiškai veikti. Sąmoningos valios nebuvimas daro žmogų nepakaltinamą.
3. Automatizmas – būseną, kylanti dėl psichikos sutrikimo ir lemianti nesąmoningą veiksmų atlikimą. Ši būklė skirstoma į dvi rūšis: „*the insane*“ (pasireiškia dėl lėtinės ligos, kuri sukelia psichikos sutrikimą) ir „*the non - insane*“ (susijusi su išorinių veiksnių poveikiu psichiniam sutrikimui kilti).
4. Išorinių veiksnių poveikis lėtinės ligos priepuolio kilimui – įvairiapusis. Automatizmo vertinimas epilepsijos, diabeto, lunatikavimo atvejais priklauso nuo sutrikimo specifikos ir individualių žmogaus savybių.
5. Diabetas, kaip lėtinė liga, aktualus baudžiamosios teisės prasme dėl priepuolių, kurie sukelia žmogaus motorinės veiklos sutrikimus.
6. Hipoglikeminis nuspėjamumas – būklė, kai dėl gliukozės kiekio kraujyje mažėjimo ir dėl to atspalaidavusio adrenalino nesuvokiama, nenujaučiama hipoglikemijos epizodo pradžia. Tai daro įtaką asmens sąmoningumui apie gresiantį pavojų.
7. Išankstinė kaltė automatizme – būsimo teisinio gėrio pažeidimo numatymas (esant sąmoningoje būsenoje) ir nesiėmimas jokių priemonių, kad būtų išvengta kontrolės praradimo. Tai įrodoma, susiejant vidinį išankstinį suvokimą ir vėlesnę veikos sudėties realizavimo galimybę.

LITERATŪROS SĄRAŠAS:

1. Abramavičius A., Baranskaitė A., Čepas A. ir kt., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, Bendroji dalis (1 – 98 straipsniai), Vilnius, *Teisinės informacijos centras*, 2004;
2. Arlauskas S., Turiningieji teisės pagrindai „Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys“, *Mykolo Romerio universitetas*, Vilnius 2004;
3. Arlauskas S., Šiuolaikinės teisės filosofija, *Charibdė*, Vilnius 2011;
4. Deigh J., Dolinko D., *The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal law*, *Oxford University Press*, United States of America: 2011;
5. Foucault M., *Disciplinuoti ir bausti „Kalėjimo gimimas“*, *Gallimard*, Paris: 1975; Vertimas į lietuvių kalbą, Marius Daškus, *Baltos lankos*, Vilnius: 1998;
6. Mackay R.D, Euber M., „Sleepwalking, Automatism and Insanity“, *Criminal Law Review* 2006
7. Mackay R.D, Euber M., „Epilepsy and the Defence of Insanity“, *Criminal Law Review* 2007;
8. Martin J., Storey T., *Unlocking criminal law*, Second edition, *Hodder Education*, Malta: 2007;
9. Kantas I., *Praktinio proto kritika, iš vokiečių kalbos vertė, įvadinį straipsnį ir paaiškinimus parašė Plečkaitis R.; redagavo Rybelienė R., Mintis*, Vilnius: 1987.
10. Kriščiūnas A., *Psichitrija, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras*, Vilnius: 1997;

11. Reid S. T., *Criminal law, Fourth Edition, McGraw – Hill Companies, United States of America: 1998, p. 84;*
12. Meška A., Riboto pakaltinamumo sąvoka, Kn., Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys, *VĮ Registrų centras, Vilnius: 2011;*
13. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga (antroji pataisyta ir papildyta laida), *Justitia, Vilnius: 2009;*
14. Radavičius L.E. Teisės psichiatrija istorija ir dabartis, *Mykolo Romerio universitetas, Vilnius: 2004;*
15. Rumbold J. and Wasik M. „Diabetic drivers, hypoglycaemic unawareness, and automatisms“ *Criminal Law Review 2011;*
16. Tarptautinių žodžių žodynas, Trečiasis leidimas, *Alma litera, Vilnius: 2004;*
17. Wessels J., iš vokiečių kalbos vertė Abramavičius A., Goda G. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra, *Eugrimas, Vilnius: 2003;*
18. Wilson W. *Criminal law: doctrine and theory. Longman, London;New York: 1998.*

Internetinių priegų tinklalapiai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404447&p_query=&p_tr2=2
2. German Criminal Code (Strafgesetzbuch, StGB) (Vokietijos Federalinės Respublikos baudžiamasis kodeksas). Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0126
3. Jungtinių Amerikos Valstijų modelinis baudžiamasis kodeksas <http://www.lexis-nexis.com/lawschool/study/outlines/html/crim/crim15.htm>
4. <http://oxforddictionaries.com/definition/english/automatism>
5. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/8370674.stm>
6. Daktaro Berge Minassian (Toronto epilepsija sergančių vaikų ligoninė) komentaras dėl šviesai jautrios epilepsijos. Prieiga per internetą: <http://www.ctvnews.ca/new-london-olympic-logo-triggers-epilepsy-scare-1.243984>
7. Jungtinės Karalystės vairuotojo ir transporto priemonių licencijavimo agentūros nuostatos. Prieiga per internetą: http://www.dft.gov.uk/dvla/~media/pdf/medical/at_a_glance.ashx
8. Avarijos dėl epilepsijos prieuolių; Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/vairuotoja-istiko-epilepsijos-prieuolis-su-dauzyti-du-automobiliai.d?id=50523412>
<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/avarija-kilo-del-epilepsijos-priepolio-59-147326>
<http://www.15min.lt/gallery/show/avarija-telsiuose-del-vairuotojo-epilepsijos-priepolio-27234>

THE IMPACT OF CHRONIC DISEASES ON THE CONSCIOUS WILL

Gintautas Kasperavičius

Mykolas Romeris University

Summary

The research presents selected chronic diseases due to their exclusivity – options of episodic course. A conscious free will and its value for human responsibility is analyzed in chapter. It interrelates with mens rea of the offence – insanity and fault, which justify the imposition of sanctions for intentionally caused consequences. Thus, the punishment is imposed on those who violate the law only if they are responsible for the acts they do that violate it.

The criminal law principle of retribution provides an approach of understanding of responsibility and punishment. It is derived from the idea of moral responsibility for illegal acts. Penalty is seen as a desert for crime. This refers to a well-deserved punishment, when the culpability of the person is sought from mental condition. The concept of moral agency deems a necessary condition for liability. It leads that a personal action must arise out of the will, which is not affected by external events. The person alone is the original and thus ultimate cause of his or her actions and therefore of its consequences.

However, if the man will start „a chain of causation“ that the first reason is deliberately unmotivated, in which case the person will not be responsible in terms of criminal law sense – insanity. This term will be applied to the occurrence of chronic diseases, when at the time of commission of the offence the person could not understand or control his actions due to a pathological mental disorder. The latter provision is established by Article 17 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania.

Today we can talk about the relevance of internal diseases affect for the human will and the (non-) emerging responsibilities. When we are recognizing and identifying the chronic epilepsy, diabetes and other long-lasting disorders, it is important to properly evaluate them. As a result of the article is to identify supporting points that help to determine the occurrence of chronic diseases. This would answer the question of when a person can not control actions and remain conscious (diminished capacity).

Finally, the essential criteria (automatism, internal and external factors, hypoglycaemic unawareness), the proof of prior fault leads to the conclusion whether mental disorder is significant for the personal responsibility or insanity.

Keywords: *freedom of the will, disease of the mind, insanity, epileptic automatism, internal and external factors, hypoglycaemic unawareness, prior fault.*